

Constant 1-op 1 de podcast

Transcriptie van aflevering 4 - Dromer

(Muziek: 'Exit New Babylon' uit de originele soundtrack van *Constant 1-op-1* door NEEF.)

Thijs van Elten (host; TvE): Welkom bij de podcast over Constant Nieuwenhuys. In deze laatste aflevering van de podcast Constant 1-op-1 maken we de balans op. We spreken mensen die hem meemaakten in de laatste fase van zijn leven, toen hij vooral schilderde en aquarelleerde. Ook onderzoeken we in deze slotaflevering hoe de invloed van de kunstenaar vandaag de dag nog zichtbaar is. Want wat kunnen we vandaag de dag leren van Constant en hoe helpen zijn idealen en visie ons bij de uitdagingen waar wij nu als maatschappij mee geconfronteerd worden?

Floris Alkemade (FA): Ik ben ervan overtuigd dat het belang van Constant, ik weet niet of het pas over honderdvijftig jaar is, maar ik ben ervan overtuigd dat zijn belang alleen nog maar gaat toenemen in de komende tijd en dat er zo'n ontzettende rijkheid in zijn ideeën en in zijn visie en in zijn vermogen om te dromen en ook om te vertellen zit.

TvE: Is iedereen het eens met die conclusie van Floris Alkemade die u net hoorde? Dat het belang van Constant alleen maar zal toenemen?

In de laatste jaren van Constant zijn leven zien we een andere man, zullen we deze aflevering horen. Hij wordt persoonlijker in zijn schilderwerk, vrienden en familie krijgen een belangrijkere rol, hij oogt kwetsbaarder. In zijn werk reflecteert hij nog steeds op de wereld om hem heen, maar het wordt persoonlijker. Alsof je dichterbij mag komen. Alsof hij zelf dichterbij de mens komt.

Op 1 augustus 2005 overlijdt hij op 85-jarige leeftijd. Hij laat een enorm oeuvre na. Deels in handen van musea, zoals Kunstmuseum Den Haag, dat het grootste deel van de collectie New Babylonwerken heeft. Daarnaast werd Stichting Constant opgericht in 2011. Het heeft als doel het oeuvre van Constant Nieuwenhuys te beschermen en zijn nalatenschap en gedachtegoed levend te houden. Directeur Kim van der Horst stelt zich aan u voor.

Kim van der Horst (KvdH): Ik ben Kim van der Horst, ik ben directeur van Fondation Constant. Wij beheren [de] nalatenschap van Constant en zijn eigen collectie – en ik ben ook zijn stiefdochter. Mijn moeder is Trudy Nieuwenhuys-van der Horst en zij was de laatste vrouw van Constant en ik was al een beetje een puber toen zij elkaar ontmoetten. Nou ja, m'n moeder was helemaal van d'r padje af van deze man die schilder was. Nou ja, ik vond dat op zich wel leuk, ik was niet echt op zoek naar een vaderfiguur en ik denk dat ik wat dat betreft het eigenlijk wel prima vond dat m'n moeder iemand had ontmoet,

want die was toch ook al best wel lang alleen en heel erg op haar werk gefocust en dit leek ook wel een man die haar echt wel aankon, dat was gewoon ook wel een ding. Ze was gewoon wel een stevige feminist. Ja, dat was niet voor elke man geschikt, zeker niet in die tijd. En ook al was hij dus wat ouder en misschien ook wel wat ouderwets daarin, ik geloof dat hij haar in het eerste jaar al ten huwelijk had gevraagd... Ja, dat was voor m'n moeder echt niet een optie aanvankelijk. Die had echt zoiets van: "Ja, trouwen, waarom?" Uiteindelijk heeft hij haar wel zover gekregen, maar dat ging wel echt ook over van: "maar hoe richten wij dat dan in?," weet je? Ze zijn nog een poosje op zoek geweest naar een huis samen, maar ja, dat huis moest dan én vlakbij een atelier zijn, dat moest een thuisatelier hebben, een bibliotheek, dat moest een bedrijfsruimte voor m'n moeder hebben... Nou ja, dat was gewoon in feite niet realistisch, dus toen hebben ze ook echt wel gekozen voor een latrelatie, waarin zij gewoon in Utrecht bleef wonen en hij in Amsterdam en dat werkte ook wel voor hun.

TvE: In deze podcastserie hebben we het uitgebreid gehad over New Babylon, het utopische project van Constant Nieuwenhuys en voor u als luisteraar wellicht zijn meest herkenbare, of bekendste werk. Hij begon met het project in de jaren '50, en in de jaren daarna was het idee van New Babylon prominent aanwezig in het werk van Constant. Maar in de loop van de jaren '70 richt hij zich meer en meer op de schilderkunst en maakte hij minder referenties naar zijn architectonische project. Wat meer: in zijn werk lijkt de verbeelding, de utopie, de hoop die uit New Babylon spreekt ineens verdwenen. Niets 'spelende mens': we zien de mens in conflict. Zo heeft de Vietnamoorlog grote impact op Constant. Hij schildert het werk *Mekong River* in 1970, een protest tegen president Nixon's buitenlandbeleid. Een jaar later maakt hij *Erotic Space*, waar we een bebloede vrouw op de grond zien liggen. Wat voor kunstenaar werd Constant na New Babylon?

KvdH: Wat je in die na-ijlende periode in die New Babylonschilderijen ziet, is het effect van de Vietnamoorlog. Dus in 1970, dat is een heel specifiek punt in zijn oeuvre, maakt hij *Mekong River*, waarin hij met krantenkoppen van *Het Parool* eigenlijk... die gaan over de speech van Nixon en Nixon heeft daarin... komt daarin terug eigenlijk op een belofte dat hij zich terug gaat trekken, dat hij de Verenigde Staten gaat terugtrekken uit Vietnam en in plaats daarvan zegt Nixon: "Nee, we gaan toch... we gaan extra troepen sturen." Nou... dat is een enorme crisis die ook rechtstreeks bij de mensen via de televisie bij de mensen thuis komt. En je ziet dat dat enorm veel effect heeft. Dus hij maakt die collage en eigenlijk vanaf dat moment zie je dat agressie en destructie New Babylon binnenkomen. *Erotic Space*, dat is een vrouw in een plas bloed en een stekker en *Le Viol*, is eigenlijk, dat is een schilderij wat gaat over verkrachting, maar ik denk wel dat hij op dat moment echt dingen in de wereld gaat zien waarin...

waardoor hij zich realiseert: wij als mensen zijn gewoon niet klaar om op die manier te transformeren naar een ander soort speelsere mens, die beter voor elkaar zorgt.

TvE: Vriend Alex Timmerman vindt [de] nalatenschap van Constant daarom ook iets treurigs hebben. We doen er zo weinig mee. Er lijkt zo weinig veranderd.

Alex Timmerman (AT): Wat ik uit zijn schilderijen dan leer, dat is dat je dat moet zien in een groter geheel van je bent nu eenmaal met zoveel mensen op de wereld dat je moet zorgen dat er voor iedereen een plekje is. En dat iedereen het goed heeft eigenlijk. Dus ik denk dat... dat zou je kunnen leren uit zijn nalatenschap en uit zijn gang van schilderen. Van het schilderen zijn, het rebelse in het begin, hè. Het Cobragebeuren, de ideologie daarachter, het creëren, New Babylon. En dan dat reflecteren op wat er eigenlijk gebeurt in de wereld. Wat er eigenlijk, waar we best toe in staat zijn om dat allemaal te verbeteren, maar het niet doen. We doen het gewoon niet.

(Muziek: 'Fête de la Tristesse' uit de originele soundtrack van *Constant 1-op-1* door NEEF.)

TvE: In 1974 breekt een overgangperiode aan voor Constant.

KvdH: Over 1974 sluit hij het New Babylonproject af met een grote overzichtstentoonstelling en hij gaat dan weer schilderen. Hij heeft voor die tentoonstelling heeft hij een interview gedaan met Fanny Kelk en zij worden verliefd en zij is ook heel erg belangrijk in die overgangperiode. Zij is een kunstcriticus en zij stimuleert hem heel erg en dan zie je dat er een overgangsfase begint vanaf '74 tot '78 waarin hij heel erg op zoek gaat naar inspiratie, dus hij gaat ook weer naar de oude meesters kijken en dan komt er een periode waarin hij een serie van vijf, zes enorm theatrale werken maakt. *De bekering van Venus*, *Cyrano verklaart zijn liefde* [oorspronkelijke Franse titel: *Cyrano déclare son amour*], *Casanova associeert zich met de moraal* [oorspronkelijke Franse titel: *Casanova s'associe avec la morale*]. En dat zijn... en daar wordt enorm veel... iconografie komt daarin voor, dus hij refereert daar aan oude meesters, hij verstopt daar allerlei tekenen eigenlijk in die iets vertellen en daarna zie je eigenlijk, je ziet dat hij die transformatieperiode nodig heeft om echt weer bij het schilderen te komen. En dan gaat hij zich ook interesseren voor het colorisme, dus om echt diepte en beeld te scheppen met kleur alleen, dus niet met het tekenen, maar echt, nou, en daar verdiept hij zich eigenlijk in de laatste jaren in. En daarin wordt het werk ook persoonlijker en komt de mens wat meer centraal te staan in plaats... tegenover het idee.

TvE: Veel bewegend materiaal van Constant is er niet, maar op Youtube is nog een pareltje te vinden.

Regisseur Thomas Doebele en geluidsman Maarten Schmidt filmden de kunstenaar in de laatste

maanden van zijn leven voor een film *Constant avant le départ*. We zien Constant naar zijn atelier lopen in vertraagde pas, zijn hondje Tikus, zoals altijd, aan zijn zijde. Ook in zijn laatste dagen kleedt hij zich nog als een heer: een nette pet, gilet, een overhemd, een corduroy broek. Hij heeft vrede met het besef dat het einde nadert, horen we hem zeggen.

Audiofragment uit *Constant avant le départ*:

Constant Nieuwenhuys: “Ja, het zit er wel op. Het zit er zo op, het zit erop, ja. Nou ja. Ja maar voor iedereen komt er een moment dat het leven erop zit. Dat komt voor altijd, voor iedereen, dus... En dat vind ik toch niet zo tragisch. Ik vind het wel prettig, ik zou niet graag eeuwig doorgaan. Nee... Nou... Het is niet tragisch hoor. Ik ben blij dat het erop zit.”

TvE: Constant vond dat zijn oeuvre af was, zegt hij in de documentaire. Hij laat inderdaad een mooi rond oeuvre achter, zegt Kim van der Horst.

KvdH: Ja, ik denk dat hij zich in de laatste jaren voornamelijk eigenlijk identificeerde als schilder en dat hij ook wel echt tot het laatste moment schilder is geweest. Je ziet gewoon ook dat met die fysieke aftakeling, weet je wel, werd het moeilijker om elke dag naar zijn atelier te gaan, en dat het dan ook wel redelijk snel afgelopen is. Je ziet ook dat [hij] er in z'n laatste fase ook vrede mee heeft, dat hij echt terugkijkt en ziet van oké, ik laat een oeuvre na en dat oeuvre is compleet in feite. Dus de drang van de veertiger die grootse ideeën heeft is wel getransformeerd tot iets anders, maar het was nog wel één van de manieren, of z'n belangrijkste manier eigenlijk waarop hij, ja, getuige was van onze wereld en hoe die dat vormgaf en hoe die ons daar deelgenoot van maakte.

TvE: Curator Ludo van Halem, co-auteur van het boek *Constant: Ruimte en kleur*, houdt van het werk dat Constant maakt in deze laatste fase van zijn leven.

Ludo van Halem (LvH): In de laatste jaren van z'n leven heeft hij natuurlijk, het is een behoorlijk groot oeuvre nog gemaakt, interessant natuurlijk ook dat hij daarin niet alleen geschilderd heeft, maar ook met aquarel heeft gewerkt, ook een hele pure manier van aquarelleren bedreef. Echt zoeken naar de vorm die vanuit de, zeg maar, de waterige vlek ontstaat. En daar ook een enorme wereld, ook een hele persoonlijke wereld heeft verbeeld. Hij heeft z'n hond geschilderd, hij heeft z'n geliefde geschilderd, maar ook mensen uit z'n directe omgeving. Ja, dat was natuurlijk toch ook... Je zou kunnen zeggen dat misschien daarin dat laatste deel van zijn oeuvre niet alleen die maatschappelijke betrokkenheid een

plek kreeg, maar ook een vorm... dat hij zocht naar een vorm van intimiteit of een soort verzoening met z'n persoonlijke leefwereld.

TvE: Hij start vanuit een groot gevoel voor rechtvaardigheid, compassie en activisme en gedurende zijn leven wordt dat persoonlijker en menselijker, volgens Kim en Ludo. En kwetsbaarder. Wat voor kunstenaar was hij in de laatste fase van zijn leven?

KvdH: Wat voor kunstenaar was Constant in de laatste jaren van zijn leven? Oh dat is wel een mooie... dat is een mooie vraag denk ik, omdat, hij heeft natuurlijk gedurende z'n leven heel veel fases doorlopen en daarin, in die laatste fase kom je denk ik echt het dichtst bij hem als kunstenaar via zijn kunst, omdat hij al z'n grote ideeën en z'n engagement, dat zit er nog steeds in, maar je ziet wel dat het steeds persoonlijker wordt, dat je in dat werk steeds meer de mens ziet en dat je dichtbij die mens mag komen en dan zie je de mens ook vaak in hele moeilijke situaties, maar tegelijkertijd hebben zijn personages – zo zie ik dat, ik kom uit het theater, dus ik interpreteer dat dan als personages – hebben die personages altijd een soort van weerbaarheid.

TvE: De afgebeelde mens is nooit zwak in het werk van Constant. Altijd is er ook de hoop zichtbaar. Ook in de schilderijen die een weergave zijn van gruwelijk lijden.

KvdH: Er zijn een aantal schilderijen die best heftige scènes afbeelden: een man die in z'n nakie verhoord wordt, een kind wat in een soort van desolate woestijn staat. En ergens zie je die kwetsbaarheid van die mensen, maar ik, ja, ik kijk dan misschien ook als theatermaker en dan denk ik, ja maar deze mensen zijn niet helemaal vernietigd. Ze zijn er nog. Er is iets waardoor je ziet van: deze man gaat dit overleven en die gaat ook nog dat... die wond helen en misschien ook wel bij anderen. Ik zie die weerbaarheid. In een doek waar dat heel expliciet is, is [*Les expulsés*], waarin hij volgens mij geïnspireerd is door een foto van een oorlogsfotograaf. Dat is een schilderij, dat maakt hij in '99, en je ziet dan een vrouw met een wit hoofddoekje en een baby aan haar borst. Dat is een cover van een Times Magazine van Damir Šagolj geloof ik – ik weet niet of ik z'n naam goed uitspreek – en in dat artikel zie je ook die hele foto, want het is een cutout die voor de cover wordt gebruikt en op de hele foto zie je dat die vluchtelingenstroom een bepaalde kromming heeft en toen ik die foto zag, realiseerde ik me: dit is [*Les expulsés*]. Alleen heeft hij in plaats van dat je die vluchtelingenstroom van voren ziet, sluit je eigenlijk achteraan [aan] in de rij, maar je ziet die kromming en achteraan in de rij loopt een vrouw met een wit hoofddoekje en naast haar loopt een klein meisje in een roze jurkje. En dat was precies de kleur die ook het dekentje van de baby heeft die ze aan de borst heeft. Dus wat hij daar doet is aan de ene kant laat hij dus het publiek

achteraan die vluchtelingenstroom aansluiten, maar hij laat ook die baby opgroeien. Dus hij geeft in feite... alsof hij dat meisje een toekomst wil geven en ook omdat ze in de horizon verdwijnen ze dan en dan aan het einde van die rij heeft hij dan zijn handtekening gezet alsof hij ergens er een soort van hoopvol iets wil suggereren. En ja, ik weet niet, ik vind dat heel ontroerend.

TvE: De stichting Fondation Constant wil het gedachtegoed van Constant in leven houden. De stichting organiseert regelmatig tentoonstellingen en evenementen, heeft een uitgebreid archief en werkt intensief samen met musea. En zoals dat past bij [de] nalatenschap van Constant, is het werk van de stichting altijd in beweging, vandaar ook deze podcast bijvoorbeeld. Kim van der Horst, directeur van de stichting, zoekt regelmatig de samenwerking met kunstenaars die zich laten inspireren door Constant. Zo is daar Antonis Pittas, een Griekse kunstenaar woonachtig in Nederland, die zich bezighoudt met het onderzoeken van de relatie tussen kunst, architectuur en publieke ruimte. In zijn werk laat hij zich inspireren door verschillende kunstenaars en architecten, waaronder dus Constant. In 2018 maakte Antonis Pittas een installatie, getiteld *New Babylon Revisited*. Die werd gepresenteerd in het Stedelijk Museum Amsterdam.

KvdH: Antonis Pittas is een kunstenaar die werkzaam is in Amsterdam en oorspronkelijk uit Griekenland komt. Het is een conceptuele kunstenaar, die ook heel erg bezig is met soort van de falende belofte van het modernisme. Dus zal maar zeggen, die vooruitgang, die gedachte van de vooruitgang, die eigenlijk gefaald heeft. Daar werkt hij heel erg mee. En voor de tentoonstelling *The Future Can Be Humane* in het Cobra Museum maakte hij een installatie waarin hij een selectie maakte van werken van Constant uit eigenlijk vanaf zijn Cobraperiode tot aan de latere periode, die gaan over vluchtelingen. En die plaatste hij in een zwarte ruimte met drie wanden, waar hij de werken in hing en daar hing hij gordijnen voor en daarop printte hij beelden van... die hij uit artikelen heeft geknipt die gaan over de vluchten uit Afghanistan. En die installatie heet *Don't [Forget] Me Here*.

TvE: Tijd om een kijkje te nemen bij het Cobra Museum, waar een enthousiaste Antonis Pittas ons rondleidt. Hij neemt ons mee naar zijn installatie. We staan in een ruimte met drie muren, die in een u-vorm staan opgesteld. Voor de muren hangen zwarte gordijnen. Het vloeroppervlak is ongeveer twintig vierkante meter. Het is er donker binnen. Er hangen spotjes, ze geven een zachte en smalle bundel licht. Op de gordijnen staat tekst te lezen: 'Don't forget me here.' Een letterlijke verwijzing naar de plotselinge aftocht van Amerikanen tijdens de terugtrekking uit Afghanistan in augustus 2021.

Afghanen die voor het Europese en Amerikaanse leger hebben gewerkt werden achtergelaten en overgeleverd aan de Taliban.

Audiofragment in het museum:

Antonis Pittas (AP): First of all, I have to say that the title of the installation is 'Don't Forget Me Here.' And actually we are in a kind of a dark space with light, though, that is more focussing on the works and the works of Constant, but also the installation itself. The title of the work comes from the humanitarian crisis. It is from Afghanistan and is the refugees that tried to leave Kabul. And there are people that are kind of... asking Europeans and Americans to take them with them. And is the actually the ones that they help them with translation during the period of them staying in Kabul and in Afghanistan. So it comes from an online newspaper and it's from an article from a journalist, which is... this is a quotation that he used coming from directly from those peoples. And that is exactly the idea of the title, you know, *Don't Forget Me Here*. Which is... in one hand does exactly where it comes from, relates with what it comes from, but at the same time it relates with the space itself.

TvE: Antonis wil dat de bezoeker niet zelf kan bepalen hoe deze de werken ervaart in de installatie. Hij past hier een zekere dramaturgie toe. Dat doet hij doordat vrijwilligers van het museum, aanwezig in de installatie, kiezen welke gordijnen geopend worden. Dat maakt deze vrijwilligers deelnemers, misschien bijna *performers*, in de installatie.

AP: So the right wall that we're going to open now the curtains...
(geluid van schuivende gordijnen)

TvE: Wanneer de vrijwilliger de gordijnen openschuift krijgen wij het werk van Constant te zien. Het is de serie lithografieën *8x oorlog* [oorspronkelijke Franse titel: *8x LA GUERRE*]. Van deze serie koos Antonis zeven werken om te tonen. De zwart-wit werken zijn ongeveer veertig bij dertig centimeter groot.

AP: It's from 1951 and then... they call it 'The War.' So they are a series of different lithographies.

TvE: We zien onder andere de kat met een mes die een duif neerhaalt. Kim komt er straks nog op terug. Een enorm sterk beeld. Een ander werk beeldt personages uit met wijd opengesperde monden, kijkend naar een vliegtuig en op weer een ander werk ligt een dood paard. De titel verrast ons en inmiddels u waarschijnlijk niet meer. We hebben het vaker gezegd dat gedurende zijn hele oeuvre het thema oorlog

aanwezig is geweest. Ook in de beginjaren van zijn carrière. Voor Antonis was het belangrijk dit gegeven uit te lichten. Hij benoemt een zekere kinderlijke naïviteit die hij terugziet in de werken.

AP: It is really about the description of the war and what is very strong and [at] the same time naive draws or almost like a kid drawings of events of violence and of pain. And that's something that you know that you can see that is relate very much with the Cobra movement, with the Cobra period of Constant. Which was very much for me, it was important thing to relate and start let's say the exhibition coming let's say on... from the right side to enter the space. And then also these figures... It's quite figurative as you've seen...

TvE: Na die kinderlijke afbeeldingen uit de jaren '50 die we net hebben besproken, heeft Antonis gekozen voor een werk uit de tijd waarin Constant New Babylon afsloot. Dat heet *De Spiegelzaal*. Een grote tekening uit 1972. In die tekening herkennen we inderdaad vormen die spiegels kunnen voorstellen. Het doet ons een beetje denken aan zo'n kermisattractie waar je doorheen moet lopen en waar je dan verdwaald zou kunnen raken, omdat het moeilijk is een volgende in- of uitgang te vinden. Daartussen staan vage silhouetten getekend. Personages eigenlijk in die New Babylon wereld.

AP: So this is also a kind of a drawing-collage of Constant in 1972, called *The Hall of Mirrors*. So it's kind of mirroring spaces and it has this kind of prospective, this kind of abstract spaces. And then you can see also figures with energy and kind of pain there, you know. And [at] the same time it's very colourful.

TvE: Op internet zocht Antonis naar foto's, gemaakt tijdens de vlucht van Afghanistan net na de terugtrekking van de Amerikanen. Hij vergrootte deze afbeeldingen en daarmee de silhouetten van deze vluchtelingen. Die gaf hij een plek op de muren van de installatie. Zo probeert Pittas een dialoog tot stand te brengen tussen de silhouetten die de vluchtelingen verbeelden en de silhouetten van Constant.

AP: Now actually all those figures that you see on the installation itself are coming from images that I collected from [the] internet. And I made different cutouts and then I... it's drawings that I made out of graphite. So then I put directly on this kind of dialogue between that figure that's now on the bottom of this painting and [at] the same time the figures that Constant works on this specific work.

TvE: Uiteraard hoort het werk van Constant thuis in het Cobra Museum. Maar zijn invloed reikt veel verder dan dat: een van de hoogtepunten was de grote tentoonstelling in het Reina Sofia Museum in

Madrid, waarover curator Laura Stamps van het Kunstmuseum in Den Haag in de eerste aflevering vertelde.

Twee dingen zijn Kim vooral bijgebleven van deze tentoonstelling: de grote hoeveelheid mensen en ook jongeren die daar rondliepen. En het feit dat Constant zijn werk daar in hetzelfde museum als *Guernica* van Picasso hing. Terecht, vindt ze. Ze gunt het de wereld dat ze Constants werk beter kennen over de gehele breedte. En ze gunt Constants werk dat het tussen dat van andere kunstenaars hangt, omdat dat is waar hij thuishoort.

KvdH: Maar als ik het vanuit het oeuvre bekijk, of vanuit wie Constant was als kunstenaar, dan denk ik dat het uiteindelijk echt tussen andere kunstenaars moet hangen. Dat het echt over de hele wereld moet hangen tussen gelijkgestemden, of misschien tegengestelde stemmen, weet je wel, dat die dialoog eigenlijk door blijft gaan via die kunstwerken. Nou ja, zoals bijvoorbeeld toen het Reina Sofia heeft natuurlijk werk aangekocht en dat hangt bij de Internationale Situationniste, maar ook in het museum waar *Guernica* van Picasso hangt. En dan denk ik: ja, dat klopt. Dat klopt echt dat dat daar hangt. Nou, omdat dat een van Picasso's werken is waarin hij enorm kritisch is en echt zich echt als... met al z'n talenten als geëngageerd kunstenaar profileert en die discussie aangaat met de wereld, door dat schilderij. En ik denk dat Constant dat continu gedaan heeft, dus dat die dialoog tussen die werken er altijd moet zijn en dat die kunstenaars dus in eenzelfde museum moeten hangen en dan Internationale Situationniste is natuurlijk een stroming waar Constant bij gehoord heeft, maar we hebben toen ook de serie *8x LA GUERRE*, dat is een lithografieserie uit 1951 waarin hij allerlei oorlogstaferelen afbeeldt. En eentje daarvan is ook zo'n vliegende duif die dan door een kat met een mes wordt aangevallen, weet je wel, dus dat vind ik nog steeds een heel krachtig beeld, dat werd ook door een advocatentijdschrift, dat was een in memoriam voor Derk [Wiersum] plaatste, die hadden dat uitgekozen, maar ook weer toen die oorlog in Oekraïne uitbrak, toen vond ik die ook weer zó krachtig, dat beeld, weet je wel, die kat die met zo'n mes die duif uit de lucht probeert te halen en dat... Ja, dus dat element van die vliegende vrede die aangevallen wordt. Ja, dat vind ik toch, ergens zijn kunstenaars daarin belangrijk en dat vind ik de *Guernica* vind ik ook die kracht hebben, die, ja, gewoon dat je denkt, oh ja, God, weet je, dit weergeeft en dat je deze discussie aangaat met mijn ziel als ik daar als kijker naar kijk, dat blijft een soort van... dat is een blijvende dialoog. Daarin blijft kunst ook, ook al is het gemaakt en is het af, is het ook niet af. Want elke keer als iemand daar naar kijkt, begint die dialoog opnieuw. En is die dialoog ook anders.

TvE: Hoewel New Babylon nooit volledig is gerealiseerd als daadwerkelijke stad, heeft het een belangrijke invloed gehad op de architectuur, kunst en filosofie. Het concept van de stad als een plek voor creativiteit en verbeelding en de ideeën van Constant over de rol van kunst en de menselijke vrijheid zijn tot op de dag van vandaag van invloed op kunstenaars en architecten. Curator Laura Stamps licht toe.

Laura Stamps: Ik denk dat New Babylon op een gegeven moment ook weer breder in de belangstelling is komen te staan, omdat er ook veel hedendaagse kunstenaars zijn geweest die, ja, duidelijk naar zijn werk hebben gekeken. Niet allemaal spreken ze zich daar heel expliciet over uit, bij andere zie je het alleen maar, zonder dat ze daar zelf mee uit de kast komen. Je hebt bijvoorbeeld Tomás Saraceno, dat is een Argentijnse kunstenaar, die heel erg bezig is met ja: "Hoe kunnen we inderdaad op nieuwe manieren de maatschappij invullen?" Die heeft een soort architectuur ontwikkeld in de wolken, dus die heeft zoiets van, misschien kunnen we daar gaan wonen en die maakt ook allerlei hele mooie constructies waarin hij dat eigenlijk soort zichtbaar probeert te maken. Maar er is ook een Amerikaanse kunstenares, Julie Mehretu heet zij, en zij, ja, zij maakt eigenlijk landschappen, maar dat zijn ook een soort politiek geladen landschappen en ook een soort, ja, psychogeografische landschappen. En dat is een term die eigenlijk voortkomt uit wat de Situationisten deden – Constant heeft daar ook een tijdje bij gehoord – en die maakten dan bijvoorbeeld wandelingen door de stad en dan gingen zij eigenlijk voelen wat de sfeer was in bepaalde delen van de stad en dat gingen ze dan... vervolgens gingen ze delen knippen uit stadsplattegronden en die gingen ze dan op intensiteit aan elkaar verbinden, dus op basis van de echte stadsplattegrond, maakten zij eigenlijk een nieuwe werkelijkheid. En zo zie je ook dat kunstenaars die na een bepaalde kunstenaar komen, die kunnen het werk van zo iemand waar zij dan inspiratie uit putten, ook weer opnieuw op de kaart zetten.

TvE: Ludo van Halem sluit zich hierbij aan.

LvH: Opmerkelijk is dat je ziet dat er op een aantal momenten andere kunstenaars steeds teruggrijpen op het werk van Constant. Armando, ook schilder, schrijver, dichter, journalist, zo'n multitalent... die was iets jonger dan Constant en ja, het werk van Constant was echt een voorbeeld voor hem, hij vond Constant de meest consequente en de beste. Je ziet dat ook binnen de Nul-groep, waartoe Armando behoorde, het werk van Constant op een gegeven moment opduikt, binnen Provo midden jaren '60 wordt dat New Babylonidee omarmd en binnengehaald. Er is een nummer van het tijdschrift *Provo* helemaal aan New Babylon gewijd, er zijn nog steeds hedendaagse architecten die op dat werk

teruggrijpen, dus het is een kunstenaar die behalve dan dat hij een enorm en ook een heel divers oeuvre heeft nagelaten, ook een enorme prikkel heeft doen uitgaan naar allerlei andere kunstenaars.

TvE: Een prikkel doen uitgaan naar andere kunstenaars. Architect en voormalig rijksbouwmeester Floris van Alkemade, groot fan van het werk van Constant, wijst ook op het belang van dat gedachtegoed. Constant is namelijk in staat om een toekomst te verbeelden, twijfel te omarmen en improvisatie aan te wakkeren, iets waar politici in falen, zegt hij.

(Muziek: 'Le Dernier Rêve' uit de originele soundtrack van *Constant 1-op-1* door NEEF.)

FA: Als architect, maar in mijn geval... ik ben ook net zes jaar rijksbouwmeester geweest, vind ik de kracht van de verbeelding een ontzettend belangrijke manier om mensen te bewegen om in termen van verandering te gaan denken. En dat vind ik het knappe van het werk van Constant, dat hij in staat is om een toekomst, imaginair ook, radicaal ook, op een manier te verbeelden dat je ook tegelijkertijd een soort verlangen oproept. En ik denk wat kunstenaars en zeker ook Constant echt cultiveert en ook echt in zich heeft is het vermogen om ook twijfel te omarmen, het niet zeker weten als uitgangspunt en dat is eigenlijk wat... waar de politiek voortdurend tegenaan loopt. We moeten iets en we hebben eigenlijk geen zekerheden en hoe moeten we daar nou mee omgaan? En dan ontstaat er een soort halve paniek, een soort halfslachtigheid, op het moment dat je moet zeggen van ja maar die twijfel vraagt een andere vorm van intelligentie. Het improvisatievermogen, het vermogen tot creatief vormen van nieuwe inzichten, het vermogen om radicaal van richting te veranderen, op het moment dat er ook een ander inzicht naar boven komt en ja, dat is... de politiek is daar totaal onmachtig van en een soort verlamme werking zo gauw die twijfel opdoemt, zo gauw onzekerheden het spel gaan uitmaken.

TvE: Het vermogen om radicaal van richting te veranderen op het moment dat er een ander inzicht naar boven komt. Het vermogen om te improviseren. Dát kunt u leren uit het werk van Constant. Maar uh, waar begin je als je wilt kennismaken met het werk en eigenlijk nog niet zo'n heel groot kunstkenner bent? We vragen het aan Kim van der Horst.

KvdH: Ik denk eerlijk gezegd, dat heel veel van zijn werk heel erg toegankelijk is voor niet-kunstkenners, omdat los van alle ideeën waar hij zich als kunstenaar mee bezig heeft gehouden en over heeft geschreven, zijn zijn werken vaak heel mooi, vind ik in ieder geval, ze hebben echt een zeggingskracht, en heel expressief. Voor die latere schilderijen hoef jij echt geen kunstkenner te zijn om daar iets van te vinden, om daar door geraakt te worden. Dus, want dat is... qua kleurcompositie is het mooi, het is...

heeft iets menselijks, het heeft iets herkenbaars en het heeft iets verheffends, weet je wel, je voelt van oké, hier kan ik door geraakt worden, of hier kan ik hoop uit putten. Zijn modellen, ja, je hoeft niet te weten wat het precieze idee is achter New Babylon om daar een bepaald iets... om daar naar te kijken en te denken, God wat een interessante vormen, mooi, weet je? Het kan je iets zeggen of niet, ik bedoel, de een gaat meer aan op kleur en compositie en schilderijen dan modellen, maar ik denk dat er in alle fases van zijn werk zeggingskracht zit die losstaat van de theorieën waar hij ook mee bezig was. Dus wat dat betreft heb je geen voorkennis nodig, wat mij betreft, om dat gewoon te zien en te denken: "Oh, prachtig."

TvE: We maken deze podcast voor mensen voor wie Constant eigenlijk een wat onbekende kunstenaar is, maar ook voor zijn trouwe fanclub. Goed nieuws – en u wist het als kenner waarschijnlijk al: het werk van Constant blijft eindeloos inspireren, zegt Ludo van Halem.

LvH: Ik denk dat zijn oeuvre en ook de diversiteit van z'n oeuvre, maar ook de lange lijnen daarin en de continuïteit van bepaalde ideeën en bepaalde vormen en bepaalde motieven, die zeg maar die verhouding tussen afwisseling en continuïteit, dat zit daar... dat geeft een soort spanning in dat oeuvre, dat die voor heel veel generaties na ons een aanleiding zijn om het steeds weer opnieuw te ontdekken. Als je gegrepen wordt door het één en je verdiept je er een beetje in, dan wordt je geconfronteerd met iets wat ogenschijnlijk tegengesteld lijkt en een soort in tegenspraak lijkt te zijn met wat je kent en ja, dat is denk ik altijd een soort stimulans om daar je verder in te verdiepen. Dus ik denk dat, je zou kunnen zeggen, eigenlijk elke generatie wel zijn eigen Constant kan ontdekken.

TvE: Elke generatie kan zijn eigen Constant ontdekken. Floris Alkemade sluit zich hierbij aan.

FA: Nou, het is wel zo dat voor een kunstenaar om begrepen te worden of erkend te worden dat er vaak tijd nodig is. Het is ontzettend moeilijk en dat blijkt keer op keer, om je eigen tijdgenoten op de juiste manier te waarderen en te... de kwaliteit van de ideeën te herkennen. Dus tijd is wat dat betreft ook een hele belangrijke factor. Ik ben ervan overtuigd dat het belang van Constant... Ik weet niet of het pas over honderdvijftig jaar is, maar ik ben ervan overtuigd dat zijn belang alleen nog maar gaat toenemen de komende tijd, omdat er zo'n ontzettende rijkheid in zijn ideeën en in zijn visie en in zijn vermogen om te dromen, maar ook om te vertellen zit en dan dat zowel de maquettes als de gravures, de schilderijen, de... de talen die hij spreekt daarin, dat ja, dat gaat alleen maar belangrijker worden, daar ben ik absoluut van overtuigd.

TvE: En zo zijn we aan het einde gekomen van deze vierdelige podcast. We willen u enorm bedanken voor het luisteren en ook iedereen die dit mogelijk heeft gemaakt voor ons. En mocht u de werken willen bekijken waar de kenners in deze aflevering naar verwijzen, kijkt u dan zeker op de website constant101.nl. Daar vindt u de pagina over de podcast. U vindt alle werken en teksten die in deze aflevering langskomen.

(Muziek: Leader voor *Constant 1-op-1* door Aafke Romeijn.)